

Az Európai Unió és a vallás kapcsolatának egyes szempontjai*

1. Bevezetés

Az Európai Unió – illetve tág értelemben az európai közszféra egésze – és a vallás kapcsolata meglehetősen ellentmondásos képet mutat. A kérdés egyre komolyabb szerepet kap a nemzetközi szakirodalomban,¹ és napjainkban figyelemreméltó folyamatoknak lehetünk tanúi, amelyek egyrészt kötődnek az Európai Unió jövőjéről szóló diskurzushoz, másrészt a vallás európai közéletben betöltött szerepének értelmezéséhez nélkülözhetetlenek. Kiindulási pontként le kell szögezni, hogy az Európai Uniónak nincs hatásköre vallási, egyházi illetve felekezeti kérdésekben, azok kizárólag tagállami hatáskörbe tartoznak. A Lisszaboni Szerződés kifejezetten rögzíti mindezt,² amely elsősorban az egyházak sürgetésére került bele az Alapszerződésbe.³ Mindazonáltal számos kapcsolódási pont mutatkozik a vallás és az Európai Unió közrendi berendezkedése között, amelyek formális jogi, szociológiai és etikai szinten is értelmezhetőek. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 17. cikk (3) bekezdése rögzíti, hogy az Európai Unió elismeri az egyházak és vallási szervezetek különleges hozzájárulását az uniós felépítményhez valamint nyílt, átlátható és rendszeres (strukturált) párbeszédet tart fenn ezekkel a szervezetekkel.⁴ A következőkben azt tekintjük át vázlatosan, hogy (2) hogyan alakult ki és milyen perspektívái vannak ennek a strukturált párbeszédnek, majd (3) megvizsgáljuk a vallás szerepéről az európai közéletben alkotott felfogások főbb irányait, amelyek szorosan kötődnek a vallásszabadsággal kapcsolatos alapjogi jogfejlődéshez. Ezt követően (4) az uniós jog és a vallás egyes kapcsolódási pontjait elemezzük és (5) végül a fentiek alapján néhány következtetést igyekszünk levonni.

2. A vallás képviselete az Európai Unióban – a strukturált párbeszéd előzményei és lehetőségei

A vallás az európai integráció oldaláról szemlélve hagyományosan inkább problematikus tényezőként jelent meg, olyannyira, hogy a Schuman-nyilatkozattól (1950) a Maastrichti szerződés elfogadásáig (1991) terjedő időszakban a vallás gyakorlatilag nem jelenik meg

*Püskösty András, PPKE JÁK.

¹ BYRNES – KATZENSTEIN (szerk): *Religion in an expanding Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 336; BURKHARD JOSEF BERKMANN: *Katolische Kirche und Europäische Union im Dialog für die Menschen – Eine Annäherung aus Kirchenrecht und Europarecht*, Berlin: Duncker & Humboldt, 2008, 686.; a RONAN MCREA: *Religion and the Public Order of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 272., NORMAN DOE: *Law and religion in Europe: A Comparative Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 336., LUCIAN N. LEUSTEAN: *Representing Religion in the European Union: Does God Matter?* Routledge, 2012. 246.; LUCIAN N. LEUSTEAN: *The Ecumenical Movement & the Making of the European Community*. Oxford: Oxford University Press, 2014.278.

² EUMSZ 17. cikk (1) Az Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását a tagállamokban. (2) Az Unió ugyanígy tiszteletben tartja a világnézeti szervezetek nemzeti jog szerinti jogállását.

³ II. JÁNOS PÁL PÁPA *Az Egyház Európában* kezdetű apostoli buzdításában, tekintettel az Unió szerződéses reformfolyamatára is, így fogalmaz: „Teljesen tiszteletben tartva az [európai] intézmények evilági jellegét, kívánom, hogy elsősorban három alapvető elem kapjon elismerést: az egyházak és az egyházi közösségek joga a szabad szerveződéshez, saját meggyőződésüknek és szabályzatainak megfelelően; a felekezetek sajátosságainak tiszteletben tartása, s egy jól szervezett dialógus az Európai Unió és az Európában létező vallások között; annak a jogállásnak a biztosítása, melynek az egyházak és vallási intézmények már örvendenek az Európai Unió tagállamai törvényhozásának köszönhetően.” Budapest: Szent István Társulat 2003. 97.

⁴EUMSZ 17. cikk (3) Elismerve identitásukat és különleges hozzájárulásukat, az Unió nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn ezekkel az egyházakkal és szervezetekkel.

kifejezett formában az integráció dokumentumaiban. Ezt az időszakot a kontinens (különösen is a nyugati felének) növekvő szekularizációja jellemzi, amelynek eredményeként Európa minden más földrésznél vallástalanabb lett, jóllehet a világ más részein éppen ellentétes, deszekularizációs folyamatoknak lehetünk tanúi.⁵ Újabban a vallás közszférában betöltött szerepével kapcsolatos akadémiai diskurzus hajlamos egyfajta elmozdulást emlegetni, azonban ezt egyes szerzők azt – nem sok alappal bíró – akadémiai feltevésnek tekintik.⁶ Az EU vallással kapcsolatos hallgatása az Amszterdami Szerződéshez (1997) csatolt 11. Nyilatkozattal törlik meg, amely kijelenti, hogy „Az Európai Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási egyesületek vagy közösségek tagállamokban meglévő státuszát”.⁷ A vallás szinte teljes figyelmen kívül hagyása azért is tűnik meglepőnek, mivel az integráció létrehozásában kiemelkedő szerepet vállalt államférfiak egyrésztől tudatában voltak az egyházak és vallásos szervezetek jelentőségének, másfelől többen közülük kereszténydemokrata elköteleződéssel bírtak. Ez utóbbi körülmény közvetlenül hozzájárult az integráció kezdeti sikereihez azáltal, hogy az alapító atyák között ideológiai alapon már létezett egyfajta kapcsolati és bizalmi tőke, amely elősegítette a kooperációt. A vallással kapcsolatos szinte teljes hallgatás egyik magyarázata az lehet, hogy az alapítók – jóllehet a vallási meggyőződésből származó etikai elvek az integráció előmozdítására készítették őket – formálisan azért hagyták figyelmen kívül a vallást, mert attól tartottak, hogy az kelet és nyugat között új törésvonalakhoz vezethet, mintsem, hogy elmélyítené a kooperációt.⁸

A vallás integrációban betöltött marginális szerepe ellenére az egyházak a kezdetektől figyelemmel kísérik az európai projektet és többségében támogató álláspontot foglalnak el. Mindez jellemző a katolikus egyházra is, amely lehetőségeihez képest igyekezett az integráció sikerét előmozdítani annak érdekében, hogy Európa a világ civilizációjában betöltött küldetését és felelősségét kibontakoztassa.⁹

L. N. Leustean következőkben bemutatott tipológiája alapján négy csoportra lehet osztani azokat a kapcsolati közvetítőket (aktorokat), amelyekben keresztül megjelent a vallás képviselője az EU irányába.¹⁰

Az első csoportba L. N. Leustean az európai intézmények és vallásos szervezetek *nyilvános személyes* csatornákon alapuló kapcsolati formáit sorolja, amelyek döntően az integráció folyamatait alakító politikusok személyes elkötelezettségéből fakadtak, mintsem egy tudatos

⁵ JOHN T.S. MADELEY & LUCIAN N. LEUSTEAN: Religion, Politics and Law in the European Union: an Introduction, *Religion, State & Society*, 2009. 1-2. 3.

⁶ Jens Köhrsen kétségbe vonja a vallás közszférában történő hangsúlyosabb jelenétét, illetve a poszt szekuláris társadalomkép megközelítését. Vö. JENS KÖHRSEN: How religious is the public sphere? A critical stance on the debate about public religion and post-secularity, *Acta Sociologica*, 2012. 55(3). 278-283.

⁷ Declaration on the Status of Churches and Non-Confessional Organizations: “The European Union respects and does not prejudice the status under national law of churches and religious associations or communities in the Member States. The European Union equally respects the status of philosophical and non-confessional organisations.”

⁸ LUCIAN N. LEUSTEAN: Representing Religion in the European Union. A Typology of Actors, *Politics, Religion & Ideology*, 2011. Aug. 296.

⁹ BLANDINE CHELINI-PONT, Papal Thought on Europe and the European Union in the Twentieth Century, *Religion, State & Society*, 2009. no. 37, vol. 1-2. 143.

¹⁰ LUCIAN N. LEUSTEAN, Politics, Religion & Ideology, Representing Religion in the European Union. A Typology of Actors. 295-315., illetve LUCIAN N. LEUSTEAN: Does God matter in the European Union? In LUCIAN N. LEUSTEAN (szerk.): *Representing religion in the European Union, Does God matter?* Routledge, 2013. 5-11.

vallással kapcsolatos közösségi politika eredményeképpen jöttek volna létre.¹¹ A második csoportba a *kísérleti kapcsolatok* tartoznak, amelyek Gaston Thron bizottsági elnök kezdeményezett azzal a céllal, hogy az Európai Bizottság részéről is megjelenjen az igény és a lehetőség az egyházakkal és vallásos szervezetekkel való együttműködésre. Thron 1983. szeptember 13-án Émile Noël főtitkár javaslatára különleges meghatalmazottnak nevezte ki Umberto Stefanit, hogy készítsen el egy cenzust a vallásos szervezetekről, illetve informális módon vegye fel a kapcsolatot a Szentszékkal.¹² A kísérleti kapcsolatok továbbfejlődésének teret engedett Jacques Delors – a belső piacot megteremtő – bizottsági elnök is, aki maga is elkötelezett volt a vallásos és etikai kérdésekkel kapcsolatban és akként nyilatkozott, hogy „Európának lélekre is szüksége van”.¹³ A belső piac létrejöttével párhuzamosan az egyházak és vallásos szervezetek is fokozták a jelenlétüket Brüsszelben, tekintve, hogy az integráció fokozatos elmélyülése közvetett módon az ő hitéleti tevékenységükre is befolyással volt. Delors egyik legközvetlenebb tanácsadója Jean-Louis Lacroix volt, aki az integráció etikai vonatkozásaival foglalkozott. Az ő halálát követően Delors 1987-ben felállította a tanácsadókából álló Lacroix-csoportot, illetve 1989-ben a Kiemelt Tanulmányok Egységét (Forward Studies Unit, FSU), amelyeknek az etikai kérdések vizsgálata mellett a vallásos szervezetekkel való informális kapcsolattartás is feladata volt.

Az integráció és a vallások közötti közvetítők harmadik csoportjába a *kezdeményező típusú kapcsolatok* tartoznak, amely során a lehetséges együttműködés keresése közvetlen célként jelenik meg az EK részéről. A Kiemelt Tanulmányok Egysége mandátumának keretében 1990-ben Marc Luyckx kinevezésével további lehetőségek nyíltak a Bizottság és a vallásos közösségek kapcsolatának kialakítására. A Luyckx által jegyzett jelentés szerint a szekularizációs folyamatok ellenére egyre növekvő érdeklődés övezi a spiritualitást a tudomány és technológia fejlődésével összefüggésben.¹⁴ Luyckx igyekezett előmozdítani a Bizottság illetve a vallásos szervezetek közötti együttműködést,¹⁵ jóllehet a korábbi vallásos elkötelezettsége (miszerint katolikus papként tevékenykedett) egyes vallásos csoportok részéről problematikusnak tűnt. 1996-ban az FSU az Európai Bizottság melletti Politikai Tanácsadó Csoport elnevezéssel (Group of Political Advisors to the European Commission, GOPA) működött tovább 2005-ig. Ez idő alatt Thomas Jansen, majd Michael Weninger vezetésével „Európa lelke: etika és spiritualitás” elnevezésű program működött.¹⁶ Ennek során a Bizottság erősíteni kívánta a keresztényekkel, izraelitákkal, muzulmánokkal és humanistákkal való párbeszédet Delors elképzelésének megfelelően, azonban a program formális jogi szinten nem fejtett ki hatást. Az Alkotmányos Szerződés, valamint annak preambuluma megszövegezése kapcsán fellángolt vita – amelynek tétje Isten, illetve a kereszténység kifejezett említése volt – tanulsága, hogy a vallásos szervezetek fokozódó brüsszeli jelenléte ellenére is a tagállamok kormányai mondják ki a végső szót, amelyeknek többnyire konkrét elképzelésük van a vallás EU-ban betöltött szerepével kapcsolatban.

¹¹ Uo. Ilyen fórum például az Ecumenical Commission on European Cooperation, amely 1950 és 1974 között működött André Philip vezetésével és találkozási pontot teremtett magas rangú politikusok és egyházi vezető között.

¹² Uo. Umberto Stefani, Jacques Delors elnökségének első öt évében is megtartotta tisztségét és meghatározó szerepet játszott II. János Pát európai intézményekben tett 1985-ös, illetve 1988-as látogatásának előkészítésében.

¹³ Idézi KIRÁLY MIKLÓS: Európa keresztény gyökerei és az Alkotmányos Szerződés, *Iustum Aequum Salutare*, 2006/3–4. 67.

¹⁴ Religion confronted with science and technology. Churches and ethics after Prometheus. An exploratory report by Marc Luyckx, Brussels, European Commission 1992. hivatkozva LEUSTEAN i.m. (2013) 8.

¹⁵ Ebben a munkában egyaránt részt vettek egyházak, vallásos szervezetek és bizonyos meggyőződést képviselő közösségek is.

¹⁶ http://ec.europa.eu/dgs/policy_advisers/archives/activities/dialogue_religions_humanisms/sfe_en.htm (2015 január 10.)

Az EU és a vallásos szervezetek közötti közvetítés negyedik formája N. L. Leustean felosztása alapján *intézményesített kapcsolatok*. A GOPA 2005-óta Európai Politikai Tanácsadók Irodájaként (Bureau of European Policy Advisers, BEPA) működik tovább és José Manuel Barroso alapállását közvetíti a vallással kapcsolatos kérdésekben. 2014. novemberétől a BEPA helyét az Európai Politikai Stratégia Központ (European Political Strategy Centre, EPCS)¹⁷ veszi át Jean-Claude Juncker vezette Bizottságban.¹⁸

Az intézményesített kapcsolatok körében kiemelkedik a Római Katolikus Egyház, amely egyedülként rendelkezik diplomáciai képviselettel. Az 1970-ben létesített diplomáciai képviselet alapján a pápai nuncius nemcsak a Szentszék képviseletét látja el, de a Brüsszelben akkreditált diplomáciai testület doyenje is egyben. A katolikus egyház hivatalosnak tekinthető képviseletét 1980-ban nyitotta meg Brüsszelben Európai Közösség Püspöki Konferenciái Bizottsága (COMECE) néven.¹⁹ A COMECE monitorozza az uniós intézmények tevékenységét, és igyekszik közvetíteni a katolikus egyház álláspontját azok munkarendjéhez, illetve saját prioritásaihoz igazítva. A protestáns egyházak közül a Német Evangélikus Egyház (EKD) volt az első, amelyik önálló irodát nyitott Brüsszelben 1990-ben, amely az uniós intézményekkel való kapcsolattartás mellett szakértőket közvetít az Európai Egyházak Konferenciájának (CEC) Egyház és Társadalom Bizottságába (CSCCEC). A CEC egy egyházközi ernyőszervezet, amely különböző protestáns egyházakat tömörít, és képviseletüket közösen látja el szoros együttműködésben a COMECE-vel. A Maastrichti szerződést követően egyre több keresztény egyház követte a Német Evangélikus Egyház stratégiáját és a közös képviseleten túl önálló jelenlétet is felvállaltak Brüsszelben. Így a Konstantinápolyi Patriarchátus (1994), a Görögországi Ortodox Egyház (1998), Román és a Ciprusi Ortodox Egyházak (2007) és az Anglikán Egyház (2008) is rendelkezik saját képviselettel.

A katolikus szerzetesrendek közül a jezsuita rend jelenik meg aktívan az integrációval összefüggő munkáival, amely 1956-ban Strasbourgban, valamint 1963-ban Brüsszelben nyitotta meg a Jezsuita Európa Irodáját (OCIPE), amely ma Jezsuita Európai Szociális Központként működik (JESC), illetve 1990-ben a Jezsuita Menekült Szolgálatot (Jesuit Refugee Service). A domonkos rend 2001-ben alapozta meg jelenlétét Brüsszelben lelkeségi központján keresztül (Spiritualitás, Kultúra és Társadalom Európában).

Az egyházak és vallásos szervezetek uniós intézmények közelében fokozódó jelenléte különösen a Maastrichti Szerződés elfogadását követően erősödött fel, amely szerződés előrevetítette az integráció további elmélyülésének, illetve az uniós kompetenciák akár olyan területekre történő kiterjesztésének lehetőségét is, amelyek közvetlenül befolyással lehetnek az egyházak és vallásos szervezetek hitéleti, illetve intézményesült szociális tevékenységére. Az egyházak és vallásos szervezetek részéről érzékelhető volt egyfajta aggodalom, hogy az EU fejlődése során nem lesz tekintettel működésükkel kapcsolatos sajátos igényeikre, és egyre terebélyesedő jogalkotásával esetleg korlátozza az egyházak saját ethoszuk szerinti működését. A Lisszaboni Szerződés elfogadásával az egyházak és vallásos szervezetek számára megnyugtató megoldás született, hiszen az Alapszerződés rögzíti, hogy „Az Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását a tagállamokban”, amelyet már az Amszterdami Szerződéshez csatolt 11. számú nyilatkozat is előre vetített. Az egyházak és vallásos szervezetek fokozódó

¹⁷ <http://ec.europa.eu/epsc/>

¹⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-2262_en.htm

¹⁹ <http://www.comece.org/>

brüsszeli jelenlétének talán legfontosabb szerepe az, hogy jelenlétükkel és az uniós intézményekkel történő párbeszéd folytán a tapasztalatuk és hagyományaik megjelenítése révén hozzájáruljanak az integráció fejlődésének irányaihoz. Mindennek a Lisszaboni Szerződés teret enged, hiszen egyrészt az Unió kifejezetten elismeri az egyházak és vallásos szervezetek „különleges hozzájárulását”, rendelkezik arról is, hogy „nyílt, átlátható és rendszeres” párbeszédet tart fenn velük, amelynek megfelelően szakértői és magas szintű találkozókra kerül sor a Bizottság és az egyházi vezetők között, amelyek egyrészt évenkénti csúcstalálkozók,²⁰ illetve valamilyen konkrét téma megvitatásán keresztül nyilvánulnak meg.²¹

A strukturált párbeszéd vonatkozásában meghatározó az a körülmény, hogy az Európai Unió egy *szekuláris szervezet*, így az egyházakkal és vallásos szervezetekkel folytatott uniós párbeszéd akkor vezethet eredményre, ha azok képesek saját küldetésükből fakadó szempontjaikat az EU szekularizált nyelvén közvetíteni.²² Az Unió szempontjából ezek a találkozók alkalmasak arra is, hogy az EU jelezze nyitottságát – jól kommunikálható „családi fotók” elkészítésén túlmenően is – a vallással kapcsolatos kérdések irányába, előmozdítva azt, hogy bizonyos közösségek körében erősödjön az elfogadottsága és a legitimitása. Ugyanakkor a találkozók és párbeszéd gyakorlati eredményei általánosságban igen szerénynek tekinthetők Erdő Péter az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsának (CCEE) elnöke szerint, tekintettel arra, hogy ezeket a találkozókat nem követi komoly együttműködés.²³

3. A vallás helye az európai közszférában

Mint arra már utaltunk, az Európai Unió számára a vallás nem jelent központi témát, nincsen külön politikája (összehangolt tevékenysége) és hatásköre a vallásra vonatkozóan. A valláshoz való tagállami hozzáállás jellemzően a vallásszabadság pozitív és negatív oldalával kapcsolatos hozzáállásában, az állam és egyház viszonyának szabályozásában, valamint a vallásszabadság gyakorlásának intézményi megvalósulása során jelenik meg. Azonban a vallás és a jog kapcsolatának kizárólag ezekből az aspektusokból történő elemzése leszűkítő értelmezéshez vezethet. Az Európai Uniónak is hatáskörei gyakorlása, identitása meghatározása során szükségképpen ki kell alakítania a saját hozzáállását azokhoz az igényekhez, amelyet a vallás képvisel Európában, akár a köz-, akár a privát szféra területeire vonatkozóan. A vallás az egyes tagállamokban a közkereskedelmi fogalmán, illetve közfelfogás alakításán keresztül befolyást gyakorol a jogra, aminek következtében bizonyos magatartásformák korlátozására vagy éppen előmozdítására kerül sor. Ilyen módon egyes vallási és kulturális meghatározottságok közvetlenül kifejtik hatásukat a tagállamok jogában. Az EU az olyan hatásköreibe tartozó területeken, mint amilyen például a belső piac joga, jogalkotásán keresztül közvetett módon hatást gyakorol ezekre a tagállami normákra, ezáltal csökkentve a tagállamok képességét arra, hogy az ebbe a körbe eső kérdéseket szabályozzák.²⁴ Ezzel az EU-jog befolyást gyakorolhat a vallás általános szerepére a mai

²⁰ <http://www.comece.org/site/en/euchurchdialogue/annualsummitmeetings>

²¹ <http://www.comece.org/site/en/euchurchdialogue/dialogueseminars>

²² Az egyházak és vallásos szervezetek jellemzően szekularizált nyelven és mechanizmusokon keresztül tudják közvetíteni saját alapállásukból fakadó álláspontot az uniós intézményekkel folytatott dialógus során. Ebben a vonatkozásban lásd Frank Turner korábbi OCIFE igazgatói tapasztalatát és meglátását. FRANK TURNER: *Dialogue and advocacy at the EU*. In LUCIAN N. LEUSTEAN (szerk.): *Representing religion in the European Union, Does God matter?* Routledge, 2013. 83-86.

²³ <http://www.magyarokurir.hu/hirek/erdo-peter-az-europai-unioban-nem-divat-vallas>

²⁴ Például a munkaidő szabályozására vonatkozó uniós szabályozás, a vasárnapi kereskedelem vonatkozásában a vasárnap védelme illetve a gazdasági szabadságjogok kapcsolata során fellépő kollízió, egyházak intézményei

Európában, azonban a kölcsönhatás kétirányú, hiszen az uniós jog szintén magán viseli a vallás hatásait. McCrea észrevétele szerint a vallásos befolyás – tagállami közvetítéssel – megjelenik az uniós jogban, úgy is mint az alkotmányos értékek forrása, valamint a jogalkotás egy tényezője.²⁵ Habermas megjegyzi, hogy a vallás etikai jellegű tartalma a filozófia története során fokozatosan szekularizálódott és beépült az államiság elméletébe, így napjaink demokratikus alkotmányos államának mélyrétegében elválaszthatatlanul jelen van a tételes vallási tartalmak szekularizált formája.²⁶

A Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság a vallásszabadság biztosítása során – hasonlóan az EU alapállásához – láthatólag nagyobb hangsúlyt fektet a vallás befolyásának korlátozására (vallásszabadság negatív oldala), mint a vallásos megnyilvánulások szabadságának biztosítására (vallásszabadság pozitív oldala). Így az európai közsférában uralkodó tendencia inkább kívánja biztosítani a közélet vallásos felekezettől való függetlenségét, amely mögött a személyes autonómia hangsúlyosabb értéként történő elismerése és a semleges állam koncepciójának sajátos értelmezése húzódik meg²⁷.

A vallásszabadság pozitív és negatív oldalával kapcsolatos egyensúly-eltolódással, és a semleges állam irányadó koncepciójával kapcsolatosan élénk vita zajlik, amelynek egyik vonatkoztatási pontja a *Lautsi kontra Olaszország* ügyben a strasbourgi fórumon a született döntés. 2009. november 3-án az Emberi Jogok Európai Bírósága egyhangúlag úgy határozott, hogy a feszület kötelező elhelyezése közoktatási intézmények tantermeiben korlátozza a szülők azon jogát, hogy meggyőződésükkel összhangban neveljék gyermekeiket, illetve a gyermek jogát, hogy higgyen vagy ne higgyen, ezért az megsérti az Egyezményt. A Bíróság döntése igen éles visszhangot keltett Európában. Az olasz kormány a Nagykamara elé terjesztette az ügyet, amely 2011. március 8-án hozott ítéletében – megváltoztatva a Kamara döntését – nem találta Egyezménybe ütközőnek a feszületek kötelező elhelyezését az állami iskolákban. A Nagykamara szerint nincs egységes európai mérce a tekintetben, hogy a vallási jelképeknek van-e helyük a közéletben, a közoktatásban, a kérdés eldöntése állami hatáskörbe tartozik, tehát az állam általi egyezménysértés nem állapítható meg.²⁸

Az EU-ban irányadó érték a (szabadságon és egyenlőségen alapuló) személyes autonómia elsődlegessége és a vallástól mentes közélet ideálja abból a felvilágosodás kori filozófiai alapállásból következik, hogy a hit és az értelem világának radikális szétválasztása kívánatos, és a közélet dolgait kizárólag az utóbbi által elérhető módszerekkel kell irányítani, mint ami minden ember számára egyformán hozzáférhető. Dominic McGoldrick szerint e téren a vallás és közélet kapcsolatát meghatározó premisszákat komoly kihívás elé állítja XVI. Benedek pápa megnyilatkozása, aki a jelenlegi európai viszonyokra reagálva 2010 szeptemberében tett angliai látogatása során a következő megnyilatkozást tette: „[Vajon] hol található a politikai döntések alapjául szolgáló etikai alapok? A katolikus tradíció fenntartja azt, hogy a helyes

vonatkozásában azok munkáltatói státusa szemben a vallási alapon történő diszkriminációval kapcsolatos szabályozás, vallási jelképek megjelenítése és védjegyekre vonatkozó jog, biotechnológia szabályozása és az ahhoz kapcsolódó etikai kérdések, stb.

²⁵ RONAN MCCREA: *Religion and the Public Order of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 35-73.

²⁶ Jürgen Habermas és Joseph Ratzinger beszélgetését idézi FEKETE BALÁZS: Túl a közhelyek Rubikonján. *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1. 172.

²⁷ JAVIER MARTÍNEZ-TORRON: The (Un)protection of Individual Religious Identity in the Strasbourg Case Law. *Oxford Journal of Law and Religion*, 2012, 1-25.

²⁸ Az ügy ismertetését lásd SCHANDA BALÁZS – KOLTAY ANDRÁS: A Lautsi-ügy a feszületről az állami iskola osztálytermében. *Jogesetek Magyarázata*, 211/4. 77-85.

cselekedetek alapjául szolgáló objektív normák az értelem számára hozzáférhetők a kinyilatkoztatás tartalmától elvonatkoztatva is. Ennek megfelelően a vallás szerepe a politikai vitákban nem annyira ezeknek a normáknak a támogatása, minthogy azok így a nem hívők számára ismeretlenek lennének – még kevésbé konkrét politikai megoldások felkínálása, tekintve, hogy ez teljességgel kívül esik a vallás hatáskörén – hanem, hogy segítsen megtisztítani és világossá tenni az értelem alkalmazásának módját az objektív erkölcsi alapelvek felkutatásában.”²⁹ Ezen túlmenően a katolikus egyházfő szerint a vallások eltorzult formái, mint a szektarianizmus és a fundamentalizmus akkor jelentkezik, ha nem fektetnek elég hangsúlyt az értelem megtisztító és rendszeralkotó szerepére a valláson belül. Így tehát a pápa megközelítésében az értelem és a hit világa – azaz a szekuláris racionalitás és a vallásos hit – kölcsönösen szükségesek egymás számára és nem szabadna félniük a beható és folyamatos párbeszédétől a civilizáció javára. McGoldrick meglátása alapján amennyiben a vallás valóban szerepet játszik a köz színterén zajló vitákban, mint az „értelem” meghatározásában szerepet játszó tényező, akkor a hit és értelem világa ismét összekapcsolódik, amelynek köszönhetően ismét legitim tényezőként jelenik meg a hit a „közéletben”.³⁰

Ferenc pápa 2014. november 25-én az Európai Parlamentben elmondott beszédében³¹ kiemeli személy jelentőségét, amelyre nem lehet úgy tekinteni, mint csupán a gazdasági folyamatok alanyára, hanem annak *transzcendens méltóságát* hangsúlyozza. A katolikus egyházfő ezzel összekapcsolja az európai integráció etikai alapállását is tükröző emberi jogi fejlődés egyik központi elemének, az emberi méltóságnak és – a katolikus társadalmi tanítás alapját képező – személyről alkotott felfogásnak a megközelítését. Az egyházfő meglátása szerint, egy olyan Európa, amely nem nyitott az élet transzcendens dimenziójára a saját „humanista szellemét” veszélyezteti. Megállapítja, hogy a keresztény örökség, amely alakította a kontinens szociális és kulturális arculatát, illetve a napjainkban is felkínált hozzájárulás, nem jelent veszély szekuláris államra és az uniós intézmények függetlenségre, hanem inkább gazdagítja azokat. Ez következik azokból ideálokból, amelyek kezdetektől alakították Európát, mint a béke, szubszidiaritás, kölcsönös szolidaritás és a személy méltóságára irányuló humanizmus.³²

4. A vallás és az EU jogának kapcsolódási pontjai

a) Kapcsolódási pontok az Alapszerződésekben

Az elemzésünk kiindulópontjaként meg kell jegyezni, hogy a tagállamok alkotmányos hagyományaiban a vallás – megnyilvánulási formáját tekintve döntő módon a kereszténység – történelmileg meghatározó szerepet töltött be, amelynek a jelentősége fokozatosan szorult vissza a szekularizáció térnyerésével, az állam és egyház szétválasztásának elve

²⁹http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2010/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20100917_societa-civile_en.html

³⁰ DOMINIK MCGOLDRICK: Religion in the European Public Square and in European Public Life – Crucifixes in the Classroom? *Human Rights Law Review*, 2011. no 3. 459-463.

³¹ Reinhold Marx bíboros, a COMECE elnöke Ferenc pápa beszédét a remény és bátorítás üzenetének nevezi. Felhívja a figyelmet arra, hogy önmagában az a tény, hogy egyházfő előbb tett látogatást az Európai Parlamentnél, mint bármelyik tagállamnál jelzi, hogy milyen nagyra értékeli az Uniót, illetve az azzal folytatott párbeszédet. Vö. <http://www.comece.eu/site/en/press/pressreleases/newsletter.content/1866.html>

³² Vö. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html

megvalósulásával.³³ Az EU látókörébe a vallás csak igen későn került bele, amely folyamat egybe esik az uniós alapjogvédelem fokozatos erősítésével, amely utóbbi tekintetében a Lisszaboni Szerződés jelentős előrehaladást ért el. Az EUSz preambuluma a vallást az EU alapvető értékeinek egyik forrásaként említi: „Ösztönzést merítve Európa kulturális, vallási és humanista örökségéből, amelyből az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogai, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, valamint a jogállamiság egyetemes értékei kibontakoznak(...)”.

A Lisszaboni Szerződés az alapjogvédelem területén elért áttörése mellett igen hangsúlyossá vált az Európai Unió értékeinek hangsúlyozása. Az Európai Unió közjogi berendezkedésének alapja a tagállamok hagyományaiból származik, és mint ilyen reflektál, a tagállamok által közösen képviselt értékekre. A tagállamok alkotmányos hagyományai alapjogvédelmi vonatkozásban az EU jog részét képezik, mint annak általános elvei.³⁴ Az Unió alapvető értékei tekintetében az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikke a meghatározó.

EUSz. 2. cikk: „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.”

Az Európai Unió célkitűzéseként az EUSz. 3. cikk (1) bekezdésében a következőt rögzíti.

EUSz. 3. cikk (1) bekezdés: „Az Unió célja a béke, az általa vallott értékek és népei jólétének előmozdítása.”

Az EUSz. 2. cikkének a dinamikáját a 3. cikk (1) bekezdése adja meg, így a fenti cikkeket együttesen olvasva az Európai Unió célja a béke, az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, továbbá az emberi jogok tiszteletének, valamint a népei jólétének előmozdítása. Az EUSz. preambuluma rögzíti továbbá, hogy „tovább viszik az Európa népei közötti egyre szorosabb egység létrehozásának folyamatát, ahol a szubszidiaritás elvének megfelelően a döntéseket az állampolgárokhoz a lehető legközelebb eső szinten hozzák meg.”³⁵ Az EUSz. a szubszidiaritás vonatkozásában az alábbiakat írja elő.

EUSz. 5. cikk (3) bekezdés: „A szubszidiaritás elvének megfelelően azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, az Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben a tervezett intézkedés céljait a tagállamok sem

³³ Vö. SZUROMI SZABOLCS ANZELM. Megjegyzések az egyház és az állam modern kori viszonyának változásához. *Jogtörténeti szemle*, 2003. no. 2. 7-13.

³⁴ EUSz 6. cikk (3) bekezdés Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei.

³⁵ XI. PIUS: Quadragesimo anno (1931) in TOMKA MIKLÓS – GOJÁK JÁNOS (SZERK): *Az Egyház társadalmi tanítása*. Budapest: Szent István Társulat, 117. „amit az egyes egyének saját erejükből és képességeik révén meg tudnak valósítani, azt hatáskörükből kivenni és a közösségre bízni tilos; éppen így mindazt, ami egy kisebb és alacsonyabb szinten szerveződött közösség képes végrehajtani és ellátni, egy nagyobb és magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének fölforgatása, mivel minden társadalmi tevékenység lényegénél és benne rejlő erejénél fogva segíteni – szubszidiálni – köteles a társadalmi egész egyes részeit, ellenben soha nem szabad bomlasztania vagy bekebelezni azokat.”

központi, sem regionális vagy helyi szinten nem tudják kielégítően megvalósítani, így azok a tervezett intézkedés terjedelme vagy hatása miatt az Unió szintjén jobban megvalósíthatók.”

Bár a különböző ideológiai alapállást képviselő szerzők között nincs egyetértés arra vonatkozóan, hogy az egyes értékek eszmetörténeti előzményei honnan eredeztethetőek,³⁶ illetve más-más filozófiai alapállás is elismeri ezen értékeket, az alapszerződés által felsorolt értékek közül az emberi méltóság, a szolidaritás és a szubszidiaritás keresztény hagyományban történő kikristályosodásával szemben nehéz meggyőző módon érvelni.³⁷ Ezen túlmenően az értékek hangsúlyozásával kinyílik egy ajtó az egyházak előtt, hiszen nekik van mondanivalója azok tartalmát illetően.³⁸

A Lisszaboni Szerződés elfogadásával lépett jogi kötőerőre az EU egyházügyi cikke.

EUMSZ. 17. cikk (1) Az Unió tiszteletben tartja és nem sérti az egyházak és vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását a tagállamokban.

(2) Az Unió ugyanígy tiszteletben tartja a világnézeti szervezetek nemzeti jog szerinti jogállását.

(3) Elismerve identitásukat és különleges hozzájárulásukat, az Unió nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn az egyházakkal és szervezetekkel.

A Nizzai Szerződéshez csatolt Nyilatkozathoz képest új, kiemelkedő jelentőségű elem az EUMSZ. 17. cikke (3) bekezdése, melyben az Unió elismeri az egyházak „különleges hozzájárulását,” egyúttal rögzíti az egyházakkal folytatott strukturált párbeszéd követelményét.³⁹ Ez a követelmény egyaránt vonatkozik az egyházakra és a világnézeti szervezetekre (philosophical and non-confessional organisations), amely meghatározás némileg relativizálja a rendelkezés jelentőségét azzal, hogy kiterjeszti a párbeszéd címzetti körét nehezen meghatározható szervezetekre is. Mindazonáltal a rendelkezés vitathatatlan jelentőségét adja az alapszerződésben rögzített kötelezettség az egyházakkal strukturált módon megvalósított, érdemi konzultációra.⁴⁰

A vallás Alapszerződésekhöz történő kapcsolódási pontjait elemezve érdemes felidézni az Alkotmányos Szerződés preambulumának megszövegezésekor fellángolt – s a tágabb

³⁶ Ladislav M. Orsy (Georgetown Law) szerint a nemzetközi emberi jogi egyezmények az adott kor erkölcsi, etikai alapállásának a minimumát fejezik ki, az azokban foglalt értékek eszmetörténeti előzményeit tekintve azonban nincs egyetértés. Az egyes értékek forrásait az különböző filozófiai alapállást képviselő szerzők eltérő módon magyarázzák. Interjú.

³⁷ Schanda Balázs szerint az emberi méltóság első helyen történő kiemelt kezelése, valamint a szolidaritás eszméje tagadhatatlanul keresztény értékek. Vö. SCHANDA BALÁZS: *Vallási diszkrimináció – európai normák.* In: GALIK GÁBOR–MATÓK MIKLÓS (szerk.): *Vallási sokféleség és a vallási antidiszkrimináció jogi szabályozása a magyarországi és a határon túli vallási közösségek tapasztalatainak és teológiájának tükrében.* Budapest: Oktatási és Kulturális Minisztérium, 2009. 120. o.

³⁸ Interjú Johanna Touzel COMECE tisztviselővel 2012. augusztus 20-án. Ebben a tekintetben lásd például A Europe of Values, The ethical Dimension of the European Union, COMECE, 2007 március.

³⁹ Az Európai Parlament 2009. január 13-i a civil társadalmi párbeszéd fejlesztésének távlatairól a Lisszaboni Szerződés alapján (2008/2067(INI)) szóló állásfoglalásának 20. pontja hangsúlyozza, hogy a civil társadalommal folytatott párbeszéd mellett az Uniónak nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet kell folytatnia az egyházakkal és vallási közösségekkel is, amint az a Lisszaboni Szerződésben is szerepel.

⁴⁰ A Katolikus Egyház Európa és az Európai Unió problémáival kapcsolatban különös érzékenységet mutat, amely megnyilvánul ez irányú gazdag munkásságában. Vö.: FRANCOIS FORETBLANDINE CHELINI-PONT: *Papal Thought on Europe and the European Union in the Twentieth Century.* *Religion, State & Society*, Routledge, 2009. Vol. 37. Nos. 1,2. 131-146.

közönség ingerküszöbét is elérő – vitát. A vita kimenetelének tétje az volt, hogy Európa miként határozza meg és hova teszi a hangsúlyokat a saját identitásának meghatározása során. Ebben a körben érdemes felidézni Joseph Weiler hozzászólását. Weiler értékelése szerint a Konvent⁴¹ által kidolgozni kívánt dokumentum – nemzetközi szerződési jellege ellenére – tudatosan használta az alkotmány kifejezést, amely az állam működésének, illetve az állam és egyén kapcsolatának szabályozásán túl, implicit módon kifejezi az adott politikai közösség értékválasztását és identitásának alapját. Ez jellemző módon a preambulumokban megfogalmazott utalással valósul meg. A Konvent azt a módszert választotta, hogy kifejezetten ünnepélyes preambulum beiktatásával felvállalja Európa közös szellemi-erkölcsi önazonosságáról való megnyilatkozást, amely körből elmarad az Istenre vagy a keresztény gyökerekre való hivatkozás, így ez az alábbi kontextusban értékválasztásnak minősül. Weiler szerint az európai alkotmányosságban a vallásszabadság általánosan elfogadott érték. Egyes nemzetek alkotmányaiban gazdagon található Istenre való hivatkozás, bizonyos államok államvallásként ismernek el egyes felekezeteket, így az nem ellentétes az európai alkotmányjogi fejlődés történetével.⁴² Ezzel szemben létezik olyan megközelítés is, amely a laicitás alapállását vallja magáénak, mint például az olasz vagy a francia, amely büszkén világias preambulummal rendelkezik. Az Alkotmányszerződés szerkesztésekor az egyik alaptétel az volt, hogy az nem lehet részrehajló – még a szimbólumok szintjén sem – valamelyik irányba; sem a vallásos vagy a világias érzület szembeállítására, sem pedig egy konkrét vallás preferálásának kimondásával. Azonban a megfogalmazás nem semleges attól, hogy a laicista szemléletet gyakorolja, ez csupán annyit jelent, hogy a világias és vallásos lehetőség közötti döntés közül az előbbit választja. Weiler szerint megfelelő megoldás a *toleráns pluralizmus*, amely mind a vallásos érzékenységet (valláshoz való szabadság), mind a világias érzékenységet (vallástól való szabadság) garantálja, minként azt Lengyelország 1997-ben elfogadott új alkotmánya teszi.⁴³

Különleges érzékenységre utal Frank Turner az – azóta átalakult – OCIFE korábbi vezetőjének véleménye, aki inkább megengedően értékeli azt, hogy az Alapszerződésben nincsen kifejezett utalás Istenre, mivel az szükségszerűen egy a politikusok által determinált fogalmat jelentene, amely aligha felelhet meg a teológia eszközeivel leírható istenképnek, amely így félreértéshez vezethet.⁴⁴

Ronan McRrea értelmezése szerint az Európai Unió a vallás közrendjébe történő integrálása során abból a közös európai etikai örökségből (alkotmányos hagyományból) és napjainkat jellemző európai hozzáállásból indul ki, amely szerint az EU a vallásos, kulturális és humanista befolyások közszférára gyakorolt hatásai közötti egyensúly fenntartására törekszik. Ez az egyensúlyra törekvés megjelenik egyfelől normatív szinten elérendő célként, valamint ez az egyensúly egyúttal az európai identitás része is. Ezen túlmenően a vallást önmagában is egyfajta identitásképző elemnek tekinti, amelynek megvan az egyéni és közösségi vonulata. Megjegyzi, hogy az EU az európai kultúrában meggyökeresedett vallási hagyományokat,

⁴¹ Az Európai Konvent 2002. február 28-tól 2003. június 10-ig dolgozott, hogy megalkossa az európai alkotmány létrehozásáról szóló szerződés tervezetét.

⁴² A német alkotmány „Isten és ember előtti felelőssége tudatában,” az ír alkotmány a „legszentebb Szentháromság Isten nevében” fordulatokat használja. A görög alkotmány rögzíti, hogy „Görögországban az uralkodó vallás: Krisztus Keleti Ortodox Egyházának vallása.” Stb.

⁴³ „mi a Lengyel Nemzet: a köztársaság valamennyi állampolgára, mindazok, akik hisznek Istenben, mint az igazság, igazságosság, jószág és a szépség forrásában, és mindazok akik nem osztoznak ebben a hitben, de tiszteltetben tartanak más forrásokból származó egyetemes értékeket, egyenlő módon osztozva mind a jogokban, mind a kötelezettségekben(...)”

⁴⁴ Interjú Frank Turnerrel, 2012. augusztus 30.

illetve azokat, amelyek nem törekednek kizárólagosságra, eredményesebben tudja integrálni saját közrendjébe.⁴⁵

b) Vallást érintő másodlagos jogforrások

Az uniós jogalkotás és a vallás kapcsolódási pontjainak elemzése során jól látható az a folyamat – amely élesen rajzolódik ki az Európai Bíróság joggyakorlatában is –, hogy a vallás kezdetben alig került a közösségi jog látókörébe. A közösségi jog nem ismerte el a vallás által megjelenített szempontokat, így az többnyire a tagállamok hagyományaiban megjelenő vallásos igények korlátjaként jelent meg. Később ez az egyoldalúság fokozatosan oldódott, és a vallásos igényekre egyre inkább tekintettel lett az uniós jogalkotás.

Az európai integráció vallási szempontokat is felvállaló első közösségi jogforrása a *Tanács 93/119/EK irányelve*,⁴⁶ amely az élőállatok levágása során előírt állatvédelmi szempontokat szabályozza. Az irányelv rögzíti, hogy figyelembe kell venni egyes vallási szertartások különleges követelményeit, és az „egyes vallási szertartások által megkövetelt különleges vágási módszerekkel” leölt állatokat kivesszi abból a körből, amelyekre egyébként a vágás előtti kábítást vagy azonnali ölést kell alkalmazni.

A fiatal személyek munkahelyi védelméről szóló *94/33/EK tanácsi irányelv*⁴⁷ rögzíti, hogy „a heti pihenőidő tekintetében kellően figyelembe kell venni a tagállamokban uralkodó kulturális, etnikai, vallási és egyéb tényezők sokféleségét; (...) végső soron az egyes tagállamoknak kell eldönteniük, hogy a vasárnapot is beszámítják-e a heti pihenőidőbe, és ha igen, milyen mértékben.” Ezzel az irányelv visszautal a tagállamok kulturális és vallási hagyományaira, és tiszteletben tartja azokat a vasárnapi pihenőidő szabályozásával kapcsolatosan. A jogalkotó ilyen módon a közösségi jog és a tagállamok jogában megjelenő vallásos igények tipikus konfliktushelyzetét elkerülte.

Az *Európai Parlament és a Tanács 97/36/EK irányelve* (1997. június 30.)⁴⁸ alapján semmilyen vallási műsor adásában nem szabad reklámokat és távértékesítést elhelyezni, kivéve, ha az adott vallási műsor 30 percnél hosszabb. Ezen túlmenően a tagállamok biztosítják azt is, hogy az adások ne tartalmazzanak semmiféle gyűlöletre uszítást faji, nemi, vallási vagy nemzetiségi alapon.⁴⁹

A vallást is érintő közösségi jogalkotás fontos aspektusa az antidiszkriminációs szabályozás. A *Tanács 2000/78/EK irányelve*⁵⁰ szerint a valláson, meggyőződésen, fogyatékonyságon, életkoron vagy szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés megghiúsítja az EK-Szerződés célkitűzéseinek megvalósítását, ezért tilos minden közvetlen vagy közvetett megkülönböztetés az irányelv hatálya alá tartozó területen, csupán szűk körben igazolható az eltérő bánásmód. Az irányelv utal az egyházak és világnézeti szervezetek jogállásáról szóló, Amszterdami Szerződés záróokmányához csatolt 11. nyilatkozatra, amelyet szem előtt tartva

⁴⁵ RONAN MCREA: *Religion and the Public Order of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 4.

⁴⁶ A Tanács 93/119/EK Irányelve (1993. december 22.) az állatok levágásuk vagy leölésük során való védelméről

⁴⁷ A Tanács 94/33/EK irányelve (1994. június 22.) a fiatal személyek munkahelyi védelméről

⁴⁸ A tagállamok törvényi, rendeleti vagy közigazgatási intézkedésekben megállapított, televíziós műsorszolgáltató tevékenységre vonatkozó egyes rendelkezéseinek összehangolásáról szóló 89/552/EGK tanácsi irányelv módosításáról.

⁴⁹ A Tanács irányelve (1989. október 3.) a tagállamok törvényi, rendeleti vagy közigazgatási intézkedésekben megállapított, televíziós műsorszolgáltató tevékenységre vonatkozó egyes rendelkezéseinek összehangolásáról (89/552/EGK)

⁵⁰ A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról

a tagállamok fenntarthatnak vagy meghatározhatnak fontos, törvényes és igazolt alkalmazási feltételeket, amelyeket ilyen jellegű foglalkozási tevékenységeknél megkövetelnek.

Az *európai parlamenti és a tanácsi 45/2001/EK rendelet*⁵¹ szerint tilos az olyan személyes adatok feldolgozása, amelyekből következtetni lehet a faji vagy etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre, a vallási vagy világnézeti meggyőződésre, a szakszervezeti tagságra, az egészségi állapotra vagy a szexuális életre. A rendelet a tilalom korlátozásaként visszautal a nemzeti adatvédelmi jogra, és kiveszi annak hatálya alá nem tartozó nonprofit szervezeteket az adatgyűjtési tilalom alól, feltéve, hogy a szervezet törvényes tevékenységét megfelelő biztosíték mellett végzi, és az adatfeldolgozás kizárólag az ilyen szerv tagjaira vagy olyan személyekre vonatkozik, akik azzal rendszeres kapcsolatban állnak. További feltétele a tilalom korlátozásának, hogy az adatok az érintettek hozzájárulása nélkül nem tehetők hozzáférhetővé harmadik személy számára.

A Bizottság delegált jogalkotásában is megjelenik vallási szempontokat elismerő jogszabály,⁵² amelyben bizonyos borászati termékek oltalom alatt álló *hagyományos kifejezések* eredetét ismerteti. Így a Vezúv lejtőin érlelődő szőlőből készülő Lacryma Christi „egyedi termelési módszerrel előállított”⁵³ (...) kiváló minőségű, vallási vonatkozásokkal bíró termék [...]” A jegyzék tartalmazza továbbá a Vin Santo⁵⁴ történelmi kifejezést, ennek „eredetét tekintve már számos feltevést megfogalmaztak, amelynek legtöbbje a középkorhoz kapcsolódik. A leginkább megbízható ezek közül a bor vallási értékéhez kapcsolódik, ezt a bort meglehetősen rendkívülinek tekintették, és csodálatos erényekkel ruházták fel. A szentmise celebrálásakor rendszeresen használták, ami megmagyarázhatja a "Szent bor" (vinsanto) kifejezést.”⁵⁵

Találunk példát vallási szempontokat elismerő jogi aktusra az Unió külpolitikájához kapcsolódóan is.⁵⁶ A Tanács a Líbiára vonatkozó intézkedésekkel összefüggésben az ENSZ BT határozat végrehajtása kapcsán, a tagállamok területére történő beutazási tilalom köréből kiveszi azon eseteket, amikor megállapításra kerül, hogy az érintett személy beutazása humanitárius okokból indokolt, amelybe a vallási kötelezettségek is beleértendők.

Az *Európai Parlament és a Tanács 2010/31/EU irányelve*⁵⁷ a tagállamok felelősségi körébe utalja, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket az épületek energiahatékonyságáról szóló minimumkövetelmények meghatározására, de a tagállamok dönthetnek úgy, hogy az istentiszteletra vagy a vallásos tevékenységre használt épületeket kiveszik az előírások hatálya alól.

c) Valláshoz, illetve etikai megfontolásokhoz köthető irányvonalak az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatában

⁵¹ Az Európai Parlament és a Tanács 45/2001/EK rendelete (2000. december 18.) a személyes adatok közösségi intézmények és szervek által történő feldolgozása tekintetében az egyének védelméről, valamint az ilyen adatok szabad áramlásáról

⁵² A Bizottság 401/2010/EU rendelete (2010. május 7.) a 479/2008/EK tanácsi rendeletnek a bizonyos borászati termékekre vonatkozó oltalom alatt álló eredetmegjelölések és földrajzi jelzések, hagyományos kifejezések, valamint e termékek címkézése és kiszerelése tekintetében történő végrehajtására vonatkozó egyes részletes szabályok megállapításáról szóló 607/2009/EK rendelet módosításáról és helyesbítéséről

⁵³ Az eljárás lényege a csekély mértékű szőlőpréssel.

⁵⁴ Az egyedi bortipológiára, valamint a megfelelő és komplex előállítási módszerre utal, amely magában foglalja a megfelelő és levegőztetett helyeken történő tárolást, és a szőlőaszalást egy hosszú érlelési időszakban, hagyományos fa tárolóedényekben.

⁵⁶ A Tanács 2011/137/KKBP határozata (2011. február 28.) a líbiai helyzetre tekintettel hozott korlátozó intézkedésekről

⁵⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/31/EU irányelve (2010. május 19.) az épületek energiahatékonyságáról

A *Van Rosmaalen* ügyben⁵⁸ az Európai Bíróságnak egy holland premontrei rendi szerzetespap nyugdíjellátásával kapcsolatban kellett megnyilvánulnia, aki 1955 és 1980 között misszionáriusként szolgált Belga-Kongóban (1960-tól Zaire). Tekintettel arra, hogy közösségi jog nem rendelkezett más megfelelő kategóriával, a közössége által ellátott misszionáriust a Bíróság önálló vállalkozónak (self employed person) minősítette. Jóllehet a tagállamok belső joga többnyire rendelkezik olyan speciális kategóriákkal, amelyek alkalmasak a vallásos tevékenységgel kapcsolatos munkavégzés elismerésére, de a közösségi jog erre nem volt tekintettel.

A Bíróság a *Vivien Prais kontra Tanács* ügyben⁵⁹ elismerte egy vallási okból felmerülő igény jogosságát. A konkrét ügyben Prais kisasszony izraelita vallására való hivatkozással nem tudott megjeleníteni a Tanács által meghirdetett állásajánlat írásbeli vizsgáján, amelyet szombati napon tartottak meg. Bár a Bíróság nem adott helyt annak a követelésnek, hogy az írásbeli vizsga megírására a Tanács másik napon biztosítson lehetőséget Prais kisasszony számára, azt leszögezte, hogy amennyiben kellő időben értesítik a pályázatot meghirdető hivatalt arról, hogy vallási okokból meghatározott időpontok nem megfelelőek a teszt megírására, akkor azt figyelembe kell vennie az időpont megállapításánál.

A vasárnapi kereskedelemmel kapcsolatos ügyekben a Bíróságnak a hetedik napnak, többnyire vallásos okból pihenőnapként történő szabályozása, és az áruk szabad mozgásának követelménye között felmerült konfliktus kapcsán kellett döntenie. A probléma jellemző példája annak, hogy a közösségi jog – a belső piaccal összefüggésben, a joggyakorlat fejlődésének egy meghatározott szakaszában különösen – túlterjeszkedő módon kívánt érvényt szerezni a gazdasági szabadságjogoknak, és korlátozta az amúgy más közpolitikai célt megvalósító tagállami szabályozásokat. A Bíróság a *Torfaen* esetben⁶⁰ a mennyiségi korlátozásokkal azonos hatású intézkedésnek minősítette a vasárnapi nyitva tartást korlátozó tagállami szabályozást, jóllehet elismeri a tagállami intézkedés által elérni kívánt cél jogosságát a „nemzeti vagy regionális, társadalmi-kulturális jellegzetességek” mentén, és annak eldöntését, hogy az elérni kívánt céllal arányos-e a korlátozás (és így kimenthető-e a Szerződésbe ütközés alól), a tagállami bíróság hatáskörébe utalta.

Az ismert *Grogan* ügyben⁶¹ a Bíróságnak egy magzati élet védelmét szolgáló ír egyesület, és egy, az Egyesült Királyságban hozzáférhető terhesség-megszakítási eljárásról tájékoztatást nyújtó diákszervezet vitájába kellett állást foglalnia. Az ír jogban jelen lévő magzati élet védelmére vonatkozó szabály került szembe a szolgáltatásnyújtás szabadságával. Az Európai Bíróság ítéletében megállapította, hogy a terhesség megszakítására irányuló orvosi eljárás, amennyiben az adott ország jogával összhangban történik, a Szerződés értelmében szolgáltatásnak minősül, ugyanakkor az ügy kapcsán – mivel nem volt kapcsolat a klinikák és az információt nyújtó diákszervezetek között – nem állapította meg a Szerződésbe ütközést. A Bíróság a magzatvédő egyesület erkölcsi hivatkozásával kapcsolatban leszögezte, hogy nem feladata azon tagállamok jogának erkölcsi megítélése, ahol a nevezett tevékenység legális. A Bíróság döntése indokolásával kitért az elől, hogy etikai kérdésekben állást foglaljon, illetve az értékválasztásra való implicit felhívást kifejezetten elutasítja.

⁵⁸ C-300/84. sz. ügy. A. J. M. van Roosmalen kontra Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen [1986] EBHT 03097.

⁵⁹ C-130-75. sz. ügy Vivien Prais kontra az Európai Közösségek Tanácsa. [1976] EBHT 01589.

⁶⁰ C-145/88. sz. ügy Torfaen Borough Council kontra B & Q plc. Európai Bírósági Határozatok Tára 1989 oldal 03851.

⁶¹ C-159/90. The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd kontra Stephen Grogan és társai. [1991] EBHT I-04685.

Az *Omega* ügyben⁶² a szolgáltatásnyújtás szabadsága került szembe az emberi méltóság (civiljogi fogalmának) német alaptörvényben elismert értékével egy lövöldözős játék kapcsán. Az emberi méltóság megsértésének körében a kérdést előterjesztő bíróság kifejti, hogy a játék során az emberi méltóság alkotmányos elve sérülhet. Az Európai Bíróság ítéletében – amellyel, hogy megjegyyezze, hogy egyes tagállamokban eltérő lehet a védelem szintje – megerősítette azt a gyakorlatot, hogy az alapvető jogok védelme érdekében a gazdasági szabadságjogok korlátozására van lehetőség. Fontos megjegyezni, hogy az *Omega* ügyben az Európai Bíróság elsősorban közrendi kifogásra hivatkozva hozta meg az ítéletét, amelyet egy alapvető jog, a német alkotmányban biztosított emberi méltóság támogatott. Az ügy jelentősége annak elismerése, hogy a tagállamokban megvalósuló jog által közvetített erkölcsi felfogás a közrend fogalmán keresztül az uniós jogra közvetlenül befolyást gyakorol.

Az emberi méltóság védelmével kapcsolatban rendkívüli jelentőségű döntést hozott az Európai Bíróság az *Oliver Brüstle kontra Greenpeace* ügyben.⁶³ A Bíróság Oliver Brüstle által 1997 decemberében bejelentett – izolált és megtisztított idegi elősejtekre, az azok embrionális őssejtekből történő előállítására, és idegi rendellenességek kezelésére vonatkozó – szabadalomról döntött. Az alapeljárásban a Bundespatentgericht (Szövetségi Szabadalmi Bíróság) a Greenpeace kérelmére megsemmisítette Brüstle szabadalmát. A fellebbviteli eljárásban a *Bundesgerichtshof* (Szövetségi Legfelsőbb Bíróság) kérdést terjesztett az Európai Bíróság elé a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44/EK irányelvben nem definiált, „emberi embrió” fogalmára vonatkozóan. Jóllehet az „emberi embrió” fogalmának vizsgálata során a Bíróság kiemeli, hogy nem orvosi vagy etikai kérdésekben kell állást foglalnia, hanem az irányelv releváns rendelkezéseinek jogi értelmezésére kell szorítkoznia,⁶⁴ a Bíróság arra a következtetésre jut, hogy az irányelv szövegkörnyezete és célja arra utal, hogy az uniós jogalkotó ki kívánta zárni a szabadalmazhatóság mindazon lehetőségét, amikor az *emberi méltóság tiszteletben tartása sérülhet*.⁶⁵ Az irányelv céljának megállapítása során a Bíróság hivatkozik az irányelv indoklására is, amely rögzíti, hogy „a közrend és a közérkölcse fogalma megfelel a tagállamokban elismert etikai vagy erkölcsi alapelveknek, amelyek tiszteletben tartása különösen fontos a biotechnológia területén”. Az irányelv 6. cikke akképpen rendelkezik, hogy „a találmány nem részesülhet szabadalmi oltalomban, ha kereskedelmi célból történő hasznosítása a közrendbe vagy a közérkölcsebe ütközne.” A Bíróság szerint az „emberi embrió” fogalmát a lehető legszélesebben kell értelmezni. Az ítélet jelentősége abban áll, hogy kizárja a szabadalmaztathatóság köréből az olyan – ipari és kereskedelmi alkalmazástól nem elhatárolható – kutatási eredményt, amely az eljárás kivitelezése során emberi embriók elpusztítását vagy alapanyagként történő alkalmazását követeli meg. Ezzel a Bíróság felvállalja, hogy közvetlen módon a tagállamokban hangsúlyos bioetikai kérdésben is megnyilatkozzon, amely döntését vallásos szervezetek támogató nyilatkozattal üdvözölték.⁶⁶

5. Záró gondolatok

⁶² C-36/02. *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn* [2004] EBHTI-09609.

⁶³ C-34/10., 2011. október 18. Az ítélet kritikáját lásd: PÜNKÖSTY ANDRÁS: Az Európai Bíróság ítélete az emberi embrió fogalmáról és védelméről, *Jogesetek Magyarázata* 2012/1, 101-106.

⁶⁴ Ítélet 30. pont „ki kell emelni, hogy bár az emberi embrió meghatározása számos tagállamban igen érzékeny társadalmi kérdés, amelyet a tagállamok értékrendjének és hagyományainak sokfélesége jellemez, a jelen előzetes döntéshozatali kérelem nem arra irányul, hogy a Bíróság orvosi vagy etikai kérdésekben foglaljon állást, hanem arra, hogy az irányelv releváns rendelkezéseinek jogi értelmezésére szorítkozzon”.

⁶⁵ Ítélet 34. pont.

⁶⁶ <http://www.comece.org/site/en/press/pressreleases/newsletter.content/1390.html> (2011. október 23.)

Schuman eredeti víziója szerint a kereszténydemokrácia megvalósulásának nagyszabású terve Európa felépítésében ölt majd testet, amely abból a meggyőződéséből fakadt, hogy a keresztény eszmények és a demokrácia fejlődése között szoros összefüggés áll fenn.⁶⁷ Ezek a motivációk meghatározóak voltak Schuman jól ismert, 1950. május 9-én közreadott nyilatkozatának⁶⁸ megfogalmazásakor, amelyben „Európa civilizációhoz való hozzájárulását,” a „békés tevékenység megőrzését” és „a népek között a tényleges szolidaritás megvalósítását” tűzte ki célul, és hívta meg arra az európai nemzeteket.⁶⁹ A nyilatkozat kedvező fogadtatásra talált, és az integráció – váltakozó lendülettel – haladt előre a maga útján. Mégis meglepőnek tűnhet, hogy a COMECE az *Értékek Európája – Az Európai Unió etikai dimenziója* című jelentésében (2007), közel hat évtizeddel a Schuman-nyilatkozatot követően, abbéli aggodalmának ad hangot, hogy „a vezetők Európával kapcsolatos víziója meglehetősen technokratikus,” és a „az Európa-projekt végső céljával kapcsolatos egyértelmű megállapodás hiányában elmulasztották felvállalni Európa alapvető értékeit.” „A közös Európa megvalósítása, amely egy látnoki projekt volt – egyesíteni az embereket és nemzeteket a tartós béke érdekében –, ma egy mechanikus rendszernek tűnik.” A polgárai úgy tekintenek az Európai Unióra, mint egy hatalmas bürokratikus gépezetre, amely vég nélkül tárgyal homályos témákat, amely távoli, nehézkes, drága, és amely felett vajmi kevés befolyásuk van.⁷⁰ A fentiek alapján, látszólag, komoly ellentét feszül a schumani vízió és annak megvalósulása között, azonban a Lisszaboni Szerződés elfogadásával az európai értékek és az Unió etikai vonatkozásai formálisan felértékelődtek. Hogy mindebből ténylegesen mennyi fog megvalósulni arra a közeljövő adja meg a választ.

Az európai integráció kezdeti időszakában gyakorlatilag alig vett tudomást a vallás jelenlétéről, tagállamok hagyományiban fellelhető vallásos igények megjelenítését a közösségi (ma: uniós) jog inkább korlátozta, egyúttal a vallás közösségi identitásképző szerepével szemben a felekezeti befolyástól való függetlenségre helyezte a hangsúlyt és elzárkózott a konkrét vallási hagyományokra történő utalástól.⁷¹ Az Unió hozzáállása a vallásoshoz némileg elmozdulóban van. A folyamatot alátámasztja saját identitása kialakításának szükségessége, mely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy polgárai jobban tudjanak az Európai Unióval azonosulni és a nagyszabású európai projekt fenntartható legyen. Ebben a tekintetben a szerződéses reform eredményei ellentmondások, az Unió a vallás identitásképző elemeit kevésbé tudta az uniós legitimitása érdekében becsatornázni,⁷² azonban az európai értékeken alapuló hozzáállása, a vallásos szervezetek hozzájárulásának elismerése, velük történő strukturált párbeszéd kialakítása, továbbá az európai bírói fórumok fokozódó érzékenysége következetesebb egyensúly kialakításának irányába mutat.

⁶⁷ Idézi ERICH KUSSBACH: Keresztény Európa és európai integráció. *Valóság*, 1995. 7. szám 3.

⁶⁸ http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_hu.htm (2011. október 20.)

⁶⁹ A nyilatkozatban Schuman Európa egyik alapvető feladatának nevezi az afrikai kontinens felvirágoztatását is, a szolidaritás megvalósításának nemzetközi aspektusát.

⁷⁰ Commission of the Bishops' Conferences of the European Community: *A Europe of Values, The Ethical Dimension of the European Union*, March 2007, Brussels, 8. A kiragadott idézet nem alkalmas arra, abból a COMECE európai integrációval kapcsolatos álláspontjára vonatkozóan következtetéseket vonjunk le.

⁷¹ Így az Alkotmányos Szerződés kapcsán kialakult vitában az EU elzárkózott a kereszténységre történő utalástól, illetve utóbb az iraki konfliktus kapcsán is kerüli a keresztény közösség nevesítését, jöllehet ez a sajátos körülmény az üldöztetésük alapja.

⁷² Vö.: FRANCOIS FORET: Religion: a Solution or a Problem for the Legitimation of the European Union? *Religion, State & Society*, Routledge, 2009. Vol. 37. Nos. 1,2. 38-50.